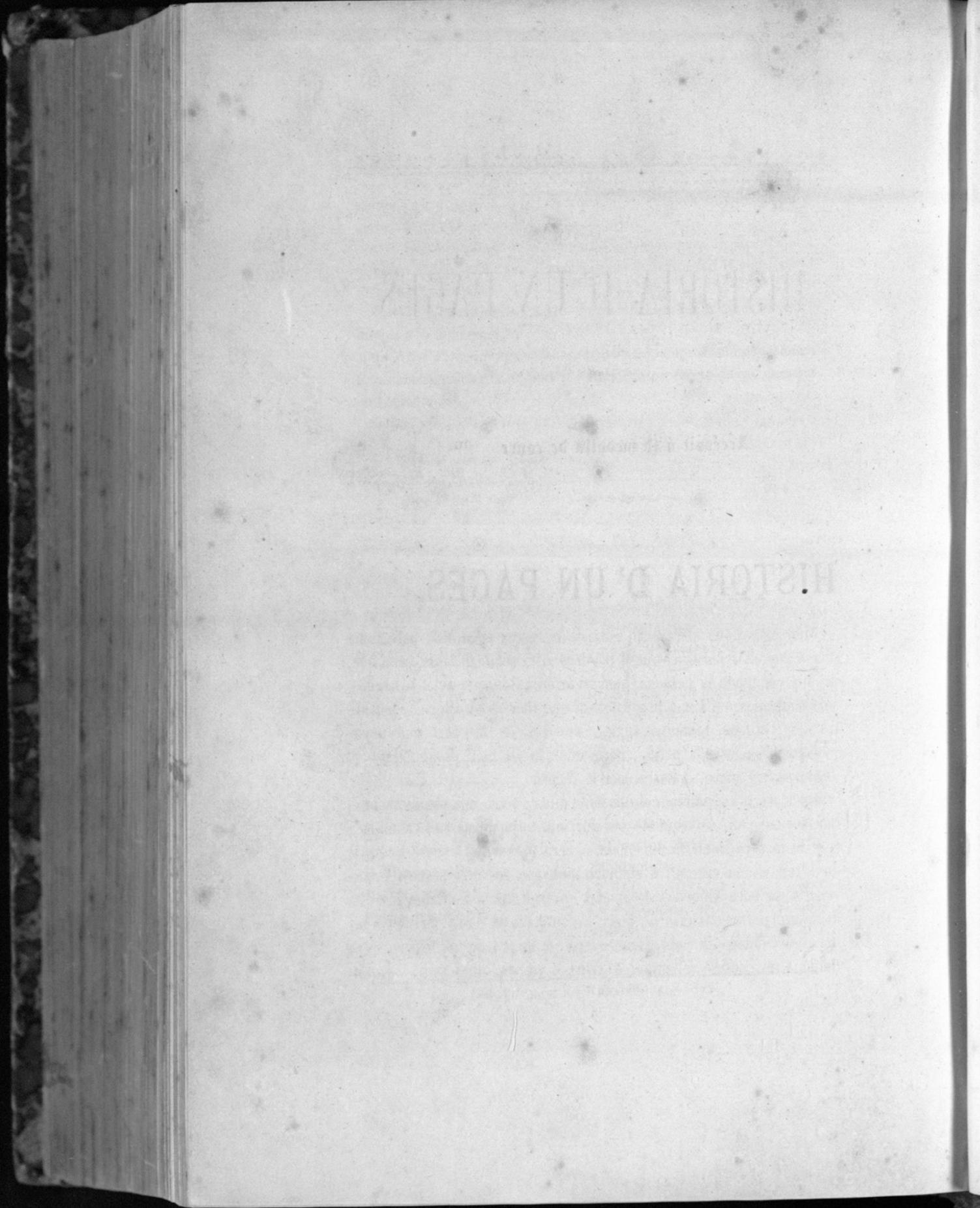

Accéssit á la medalla de coure.

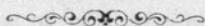
HISTORIA D' UN PAGÉS.

HISTORIA D' UN PAGÉS.

¿Qué me 'n díbeu d' una vida com aquesta ?

ERCKMAN-CHATRIAN. — *Historia
d' un home del poble.*

I.

Mòn pare y ma mare eran gent de bè y res mès. Mòn pare tenia una d' aquellàs fesomías que á primera vista semblan feras, pero que, un cop conevida la persona, hom se fa creus de que aytal li haguesen sembladas. — Tenia una estatura que mès aviat altejava que altra cosa: lo front bastant arrugat, sobretot de la part que separa las cellas; los ulls petits, pero vius; lo pit molt pronunciat y la veu grossa y plena. Axis es com lo recordo.

La mare era primeta y de la bona mida: tenia una cabellera molt llarga y espessa, á despit de sos quarant' anys de passo; cabellera, que, si feya ressaltar la dolsor de sa cara los jorns feyners quant la duya tota tirada enrera, li embellia molt mès sòs ulls grossos y blavènchs, sa boca xiqueta y la bondat que reflectian sòs llabis, los dias de festa, perqué 'ls dias de festa 's pentinava la mare còm tòtas las donas del poble de Sors (manco una ó dues, qu' ab axó còm ab tantas altras cosas volian ferse veure) ço es; dues ratllas á mitj

cim del cap , llisats los cabells closos entr' ellas cap-enrera , y 'ls de las voras cara avall. — Me detinch en axó del pentinat , còm me detindré en alguns altres detalls , perqué pera mi valen molt , y perqué voldria que si alguna noya llegex lo que esrich , me digués ab franquesa que li apar millor lo seu ó lo de la sèva avia.

En quant á mí , quant era nin , vos diré que m' anomenavan Periquet , cosa que m' enujava molt; mes ara que sò vell plaume recordar que m' ho deyan , perqué tinch present que á un altre bordegasset còm jo , anomenat també Pere de nom verdader , li deyan Perich ó Peret tòt lo mès; y jo 'm penso (Dèu me perdó l' ergull , si acás) me penso que 'm deyan *Periquet* perque... vaja ! perque era mes axerit que pas en *Peret*. Pero en fi axó era cosa de las mossotas del poble , que se las pensan tòtas, fora la que haurian de pensar més , y es , que las sèvas capritxadas produexen á voltas renyinas y batussas cóm la que tingú jo ab mòn amich per axó del nom , y de la qual ne duch un trench de recort.

Los pares m' estimavan molt y molt. — Eram forsa pobres , mès també forsa bons cristians pera no sentirnos de tota la desgracia d' esserho. Ell deya sempre : « Dèu ajuda á qui es trevallador »; y per çò cada gota de suor li era d' alegria. Ella esclamava tostems : « Maria Santíssima no desampara la gent de bé »; y per çò tostems s' encomanava á la Verge.

Pobrets y alegrets , l' any 1792 nos acabava de passar sens un remordiment per mes , que ja veyéu qu' es forsa. Es , donchs , en lo temps de las guerras entre republicans francesos y espanyols hont comensa l' historia de ma vida; historia de ditxas y de penas enllas-sadas com los grans del rosari , y en la que mòs germans del poble si no hi aprenen sabiduría , tal volta ne traurán alguna esperiencia. Al parlar dels gavaigs , no diré còm en Sidro mestre (de casas s' entén) de mòn poble , qui deya que... no sé si ho recordaré mot per mot : « Dels francesos se 'n son contadas tantas veras maldats , que un' altra que se n' hi afegeasca , per grossa que sia , may ho es tant com las contadas. » — Axó es dir massa , perqué á mès de que 'ls francesos son de carn y ossos cóm los espanyols , he sentit dir á gent de suposició que , en mitj dels molts dols que 'ns portaren , varen durnos una gran sement

de vida. Axis m' ho ha repetit mil vegadas la persona á qui dech los anys de ma vellor.

—Mira , Pere :— sol advertirme — si may portas á cap l' obra de ta historia mès interesant , segons me tens indicat , recórdat de qu' ets fill de la província de Girona , y fes que la gent que 't llegirà dir no puga ab sonament: Llástima que la passió d' est escrit no 'm permeti darli crèdit! —

A copia de dirme y repetirme semblants advertencias, començo ma relació ab la esperansa de que ningú 'm tindrà per apassionat per més que, segons prest veuréu, mòn apassionament no fòra del tot culpable.

Sabudas y més que sabudas son las duas causas sobre tòtas de la guerra de la Espanya contra la França (ja veyéu que no dich de la França contra la Espanya com diré mes tart) pera que jo vulla fer gala de coneixements: primera , los Pirineus que eran lo mur en que s' estifellavan los intents de la revolució de part d' allá; perqué ab las revolucions, segon mòn modest entendre , passa que , miradas de prop , sòls s' hi vehuen las horrors y llàstimas; y , vistas de lluny , tal volta 's precindex massa d' ellas; segonament , la entremaliada Inglaterra. No se 'ns acusi de massa esbarats ; ara tal volta no temeriam com temerem , pero qui no 'ns vulla disculpar en part , no es bén imparcial. Me dirán que 's tractava de un rey parent del nostre aquells qui alaban nostra acomesa al Rosselló ; mès ay ! que tractarem de corregir un mal ab un de pitjor si es que 'l dret nos assistia ! Axó no vol dir que , un cop enardida la guerra , los dos anys del 93 al 95 no sian anys de gloria pera la bandera nacional , y que no 'm dolga véurela tacada per En Torras , governador del Castell de Figueras , que 'l dia 27 de Novembre del 1794 (jorn de trista recordansa pera la valentia ampurdanesa) lo rendí als francesos. Un mal no justifica altre mal , mès que mès quant un petit coneixement de las cosas mostra que 'l primer mal , si es culpable , n' es ben poch. Vull dir ab axó que si nosaltres espanyols nos endinzarem en terra estrangera , fou moguts per l' amor á qui 'ns governava y per l' esglay que 'ns feya pensar que podiam esser víctimas dels encesos republicans de França , còm ho eran los prussians , austriachs , y altres.

Aquestas son las mèvas opinions que , valgan lo que valgan , naxen inspiradas per un cor honrat y aymador de sa patria. — Pobra patria mèva!.. Impossible sembla que t' hajas axecat de tantas calamitats com sobre tèu pesaren ! Mal govern , pérdua de tots los homes mes sabis que tant d' enaltiment y gloria te havian dat en temps de Carles III , hagueres de dessangrarte per mil costats y no morires ! Se desfán y moren primer tas il-lussions ab lo general Ricardos , y darrera d' ell ab N' O'Reyll que se 'l contava com á digne hereu d' aquell. ¿Y qué podia fer lo Compte de la Unió , si era home que sòls sabia esser valent , pero que no servia pera aprofitar la valentia de sòs subordinats ? ¿Ab qué resistirás , oh Patria , si se te cuydan veure 'ls ossos , tant enflaquida estás?.. Mira , mira , malestruga : En Dugomier , sabí general francés , reforsa sas tropas , fa tremolar á Céret y extremir al Boulou , que cau á mans sèvas per la impericia de tòn general ; mil cadavres de germans nostres jauhen camí avall de Bellegarde , xafats entre canons , cruenyas , fusells y armaments de tòta mena ; mil homes de menys pera defensarte dins ta propia casa ; mil homes de menys per' aturar la branzida frenética y triomfadora de las banderas republicanas.

Era lo mes de Maig , y tinch present que 'l pare estava ardent cóm un foch , mentre la mare y jo li portarem beguda.

— Si ; — recordo que digué com parlant ab sí mateix — perduto Portvendres , perderém Figueras ;... lo téu dol , Florentina , serà mès fort de lo que ho es , puix si ara 'n portas d' un germà , dins poch ne portarás de molts.

Desd' aquest dia no perdonava ocasió de manifestar los sentiments d' ira que 'l dominavan. — Las derrotas que sufrian nostras armas podian contarse tantost pèl nombre de batallas ; y , si axis nos castigava la sort més enllá de la frontera , vejam que 'ns succehi dins d' Espanya. — ¿Qué 'ns succehi?.. Dexemho dir ab tant pocas paraulas que puga. La estensa línia de reductes posada ab malissim acert pel compte de la Unió desde S. Llorens de la Muga fins á la costa , causá mès sang que cabria en un pou de trenta pams de fondària. Un fingit atach del general francés Dugomier doná Hoch á un combat de tres jorns consecutius , en que hi moriren dos generals

nostres , y per cada general , cóm se suposa , mil desventurats fills d' Espanya. Afegiu als morts la engruna de vuit mil prisoners , y consoléuvos (si es que Dèu vos ha dada tanta sang freda) ab pensar que també foren molt grans las pérdudas del enemic.

Aquesta immensa desgracia no abaté emperó 'l cor dels catalans : prest un formigueig de somatents s' organisaren , á fi de privar , en quant se pogués , que 'ls gavaigs , en l' embriacament de la victoria , destruissen lo bó y millor de nostra terra. Quelcom se lográ , mercé al ardiment de tòts ells , y fins á la disciplina , aparentment increible en gent treballadora de la terra.

Tornant ara á ma relació , dech dirvos qu' eram masovers d' un amo que may nos escurava bén bě lo quartá al partir , ni se 'ns quedava may lo most del rahim , ni feya tantas otras cosas que , còm es de lley y rahó natural lo poguer ferlas , lo no ferlas engrandeix molt , moltíssim. Los escarrims y dexas d' un rich sempre he vist que ajudan á un pobre ; axis es que nosaltres , ab nostra mitja dotzenota d' ovellas , una burra mes trempada qu' un pésol y nostras ganas de trevallar , haguerem sigut massa ditxosos si no fos estada la guerra.

Lo poblet de Sors , patria mèva , segons vos he dit , dista de Girona unas dues horas y mitja , y es bonich tant com permet la seva situació . — Una vintena de casas aplegadas al entorn de l' església , que 'n fa quatre com la mes grossa d' aquellas , forman lo cos del poble , com uns quants noyets que espaordits van á arraulirse entorn de la mare. Ans de arribar al poble , y á tirat petit de mendró , se troba un molt antic pont rodó d' arcada , que contan si es obra romana ; pont que té una esquina tant pronunciada , y está tant mal empedrat , que hi han cayut més bestiás que cabells tinch... vull dir , tenia jo quant era jove . — Sempre 'm recordo dels sustos que , á despit de la costum , dava dit pont á la pobre mare , anant y vinquent nostre carro de Girona. Després del pont , sòta del qual passa lo riuhet Terry , vé una petita plana , desde la qual , y á dreita y esquerra del pont , una verda espessor forma 'ls margenals del riu. Encara 'm sembla trobarme á la finestra de casa menjant la darrera caxalada del esmorzar ; que veig com lo ventijol fa vinclar canyas , desmays y alguns altres arbres grossos. Aquell petit pla , semblant

á una gran era ; está del endret del poble , limitat per uns quants , pochs xiprés , que indican lo sant lloch que tòts sabem ans de que la mort nos hi porti á dormir eterna son. — Lo poble se compon de dos petits carrers ; l' un que 'l voreja , y pèl qual passan la gent de S. Esteve , Vilamari , Olivas , etc., y altre , que travessa tòta la població , desde la rectoria fins á la exida d' aquell. La gent de Sors es pagesa , còm se suposa , pero se dedica (ara no gayre y llavors no tant en gran com Vilamari) á l' empohuament del glas , lo que prova que 'ls vehins de Sors no tènen res de débils , perque 'us dich que axó de anar , ab un fret que axeca la pell , á ficarse per l' aygua gelada , recullint lo glas dels grans bassals fets esprés , y ficarlo dins un pou , no tè res de delicat.

Nosaltres viviam dins lo mateix cos de la població , gracias á Dèu , perqué moltes casas son distantes una hora de la parroquia , y si algú vol saber lo bó que hi fa en dias d' anar á missa , sobre tòt feyners , l' habitar en ditas casas , ja cal que no sia criat entre *daurats coxins* , que diu la cansó .

L' ajuntament del Poble , després de llarga consulta ab lo senyor Rius , — vehí de Vilademuls , home que tenia fets molt bons estudis , — convingué , ó millor resolgué organizar de una manera cérra y ordenada los somatents. Mòn pare fou elegit Cap de colla per unanimitat , y no perqué hagués fet cap pas pera comprometre la voluntat de ningú ; y en prova , que dita elecció contentá á tothom , fins á En Frexa , vehí nostre á dues portas de casa , que era la mateixa gelosía . — Mòn pare passava per valent , y , encara que no tingües gran enginy , los acudits que « d' en tant en tant , còm llampechs , li pasavan de cap á cap del cor » (paraulas del Senyor Rius) lo recomanavan còm home de profit .

Desde la tarde , donchs , de la honrosa elecció de mòn pare es que vull prendre lo relat de ma historia .

Acabava de venir ell de restellar la fexa Grossa , y estava assegut en un escambell al cantó esquerra del pas de la porta , netejant l' eyna . Tenia jo llavors dotz' anys ; y , mitj agenollat en la llinda , jugava ab la beta de sas espardenyas . Ell fumava y jo , ab un trosset de bruch , feya també còm qui fuma , imitantlo . — Prop nostre , y al

altre cantó de la porta, estava arramblat á la paret un xicot ròs, sense res al cap, gras, y brut com un llardó, que sempre semblava volgues arrancar lo plor, ab tòt y 'ls tretze ó catorz' anys que ja tenia. Duya dins lo clos de la ma un tros de roch que anava picant, picant ab l' oscada fulla d' un ganivet, pera ferne un bola. Jo me 'l guaytava de tant en tant y pensava:

—¡Qué petita será la bola que fa!... quant serás gran, las farás bén grossas, més que hajas [mester un aburridor com lo bastó del pare.

Poch pensava jo qu' en compte de bolas, serian balas las que hauria mester, y que l' aburridor seria, no un bastó, més un fusell.

Anavam, deya, lo pare netejant, jo *fumant* y entretinguentme y 'l xicotet fent la bola, quant los dos regidors, lo batlle y 'l senyor Rius exiren de casa del segon havent resolt l' asumto que ja sabéu.

—Lo noyet y jo nos acostarem á saber..... res: á seguir l' instinct. A radós dels dits representants de la justicia pública, s' aplegaren ab un girant d' ulls dues ó tres donas y l' avi Tria, que tornava de la església ab los rosaris á la ma com sempre; y, tira d' aquí, tira de allá, los hi digueren lo que comunicar podian desde 'l moment, sens cap mena d' escrúpol.

—¿Qui diu que han nombrat Cap de colla? — preguntá l' avi Tria á una dona alta, molt apersonada, y en cual cara s' hi veyá escrit lo dol de no poguer esser ella sola la escampadora de la nova.

— En Rafel de dins, avi Tria.

— Me 'n alegro; sobre tot si obliga un xich l' odi que te als Minyons de Valls.

— Tant de bó n' haguessen fet al meu marit! Nosaltres que no tenim maynada ray!... Pero mireulo: s' está allá al pas de la porta... Té; aquella Llúcia ja s' hi acosta y li dará l' enhorabona primer que jo: cert á fé me sap greu.

Axis parlant, s' atansá á mòn pare, y jo y lo xicotet de la bola la seguiren corrent; més aquest tingué la desgracia de caure, y ab lo roch mitj enrodonit se féu mal á la cara. Jo l' ajudí á alsarse de terra, y, com plorava, lo pare que 'l vejé, no obstant la fressa de la gent que 'l felicitavan, me digué qu' entrás á darli un poch de vi

de 'n Quelich (vi ranci) y li netejás la cara. Vaig obehir ab alguna pena , perqué pèls nins pot mès la curiositat que la compassió.

Complerta l' obra de misericordia , encara anava vinguent una que altra persona á complimentar al pare , qu' á tothom , fins á las donas , dava la ma en mostra d' agrado y entendriment.

—¿Qué tal , Angel? ¿T' ha sabut bó 'l vi de 'n Quelich ?— preguntá al bordegasset de la bola. Lo noyet ab un qu' altre estremiment , que seguex sempre als plors , signá que *sí* ab lo cap , y m' abrassá. Aquella abrassada 'm féu adonar d' un xich de bruticia que ell tenia encara á la esquena , y li vaig traure.

— De aquí en avant seréu ben amichs ab en Peret ¿no fa? — digué 'l pare , signantmé á mí.

— Prou , si ell vol ; — respongué l' Angel.

Llavors jo li retorní l' abrassada y mon amich digué :

— Aquesta bola que faig será pera tú.— Míratela bè ; es de sang y greix. Sols me manca trobar unas bonas pedras toscas : ja veurás , ja veurás ; alluentada que sia ab oli , será mes matadora que.....

— Que cap gavaig ¿no fa? — opiná mon pare mig-rien.

— Que cap gavaig ; — afirmá l' Angel instintivament. Y , cambiant d' un sovte de tó :

— ¿Anem á jugar ab los de can Roqueta? — digué , dantme una fregada de bras.

— Es massa tart ; — respongué 'l pare — demá qu' es diumenge podréu jugar tant que vullau.

— No mes una estoneta!... — insistí l' Angel.

— Gòta , gòta ; — replicá mòn pare.

— Donchs jo me 'n hi vaig ; — digué mòn amich . — Bona tarde. Y se 'n aná xiulant.

Mòn pare li féu :

— Adeu noy ; y tente compte á tornar á caure , que la tèva mare.....

— No 'u faré , si á Dèu plau.

Un cop l' Angel fou fora , alsantse 'l pare y penjant lo restell me digué :

— Lo que podem fer tú , Peret , y jo , es arribar un tros enllá á esperar á ta mare.

Se posá la barretina que tenia á l' espatlla, me prengué de la ma, ajustarem la porta y exirem.

Lo sol se habia colgat, y tothom se retirava ja á casa llur.

— Ahont aném, Rafel? — deya algú que 'ns trovava.

— A rebre la mestressa, — responia mon pare; — perqué 'l sòpar cuyt de mans de homes may es tan bó com cuynat per ellas.

— Sempre 'n teniu una pera dir!

Al altre costat del Pont vegerem á la mare, y jo m' adelanti á pèndreli una de las dues cistellas que duya, pero ella me la refusá dient que era massa pesanta. Axó, còm no cal dirho, després de haberli preguntat si estava bona, y haberme respot ella afirmativament.

— Dèu te guart Florentina; — la saludá mon pare.

— Dèu nos guart á tots; — respongué la mare, ab un ayre fosch, com la nit que venia.

— Ja l' hem feta! — barbotegá 'l pare, agafant dues cistellas de la mare, ço es, la que duya al bras esquerra y la que portava á la ma dreta.

— Algú ja 't deu haber dit....

— Massa que m' ho han dit!... — respongué ella. — Y asegi poch després:

— Las malas novas tenen alas més voladoras que las de l' àliga....

— Ara vejéu perqué justament havias d' esser tú 'l que.... res; còm sempre 't vanegloriejas tant de la tèva valentia!.... fugiu tòts que aquí passa 'l general Balaguer. ¡Ah! quant te casares ab mí no eras com ara. Dèu t' ho perdoni còm jo. Si sabesses lo que ha passat avuy del cantó de Bascara pot ser te penadirias de las fatxendadas que fas tòt sovint.

— ¿Qué ha passat?

— Res, res senyor CAP DE COLLA; que 'ls gavaigs han fetas des-trossas tals que ho han dexat tòt pèls gossos.

— Ells son los gossos.

— Ells sí, y rabiosos, y mès aficionats que á ningú als caps de colla dels somatents. Lo qu' es jo ja no vaig á mercat á Girona, ni potser avuy n' haguera tornat, si allá m' haguessen hagut dit que tu... ¡Sort que he vingut fins á Cornellá ab los masovers d' En Figola que anavan armats, que sino pobra de mí, ben segur, segur...

En aquest punt la conversa, jo que anava devanter á mos pares escoltant y ensemps pensant ab lo dolents que eran los francesos , y lligant axó d' una manera estranya ab la bola que N' Angel me havia promesa, arribí al pas de la porta, y vaig aturarme. Mòn pare se adelantá, empenyè y entrarem tots tres, cap-ficat ell, suspirant ella, y jo agermanant las diversas cosas que 'us dich. — Mòn pare tragué pedra foguera y esca, y encengué un llum, ab lo qual pujá á dalt la mare á desmudarse.

Lo pare y jo estavam callant, y res més sentiam que la fressa de algun carro ó carreta que transitavan per fora, l' apagat ressó del fluviol, que al lluny tocava algun bouher, y la bona nit que 's dava la gent. — Tocaren l' *Angelus*, y mon pare cridá á la mare:

— ¿Baxas?

— Si; — respongué — ja podeu comensar l' oració.

Resarem, devallá ella, penjá l' llum á un clau de la xemeneya, bentá un truch al gat que dormia damunt la cendra y encengué foch.

Jo seya al costat del pare, qui maquinalment me tenia posada la ma damunt del cap. — La mare, un cop tingué calats los ençnalls y bufadas las primeras brasetas de foch, se girá y mirant al pare en la posició que dich, esclamá ab un ull que la flama li alluentava molt:

— Sí; amanyaga bè l' noy: t' ho alabo, perqué l' cor me diu que no l' afalegarás molt temps.

— Lo cor te diu, lo cor te diu!.. A las donas sempre l' cor vos diu cosas diferentas de las que diu lo dels homes. Mira: si hem de morir...

— Sempre surts ab la matexa cansó; — digué la mare ab enuig.

— Es clar que si hem de morir hi ha poch que fer.

Callá, y cambiant de té, afegí:

— Agaféu aquellas fasolas y esclobelléulas, ja qu' esteu en vaga.

Mon pare y jo 'ns posarem lo cabás als peus, y obehirem.

— ¿Veus? — prossegui la mare — aquestas fasolas havian d' esser esclobelladas perqué sí, y ho son: pero ¿creus que si haguesen pogut lliurarsen no 'u hagueran fet?.. Per alguna cosa Déu ha dat seny al home. A més, pensa que no ets sol: immaginat lo des-

conort en que restariam lo bordegás y jo si tu 'ns faltavas !.. ; Valgam l' Angel de la guarda !.. Ell me lliuri de somniarho.

— No sé perqué fas tant bell plat d' una cosa que un ó altre ha de fer. Degas : ¿per ventura á sól-colgant no sò sempre á casa? ¿per ventura l' esser cap de colla del somatent me 'n privará ?

Acabava de pronunciar mòn pare estas paraulas , quant trucaren á la porta.

— ¡Pobres de nosaltres! — suspirá la mare ab veu esgarrifadora.

— Será lo que Dèu voldrá ; — respongué l' pare anant á obrir.

— Ola , Xarot! — digué oberta la porta — ¿Qué hi ha ?

— Dèu nos guart de mal ; — respongué l' altre — voldria parlar un moment ah vos sol ... perdoneu , Florentina.

Mòn pare ajustá 'ls batents de la porta forana , pero no lo bastant pera que jo , obehint á un signe que 'm féu la mare , no 'm alsás de puntetas , y anás á parar l' orella á uu cayre de la porta. Mès , fòu va mòn esfors , perqué ab tòt y mòn bon sentit , sòls á mòn pare ohí estas paraulas :

— Parlém bèn baix , ó anem bèn lluny , que sò cert de que... — Y degué fer alguna senyal de que devian escoltarlos.

Me n' entorní á mon lloch , còm un gatet mollat. La mare cremada comensá á taral-lejar una cansó : jo seguí , esclobellant fasolas.

Al cap de deu minuts , entrá l' pare roig com una brasa , y torná á séures al costat mèu , mès sens posarme la ma sobre , còm la primera vegada.

— Y bè , veus ? — digué ab finjida tranquilitat — Ara ja de segur que la pòr t' abrusa , y axó que no saps lo que m' ha dit aquell xicot.

— Jo no tinch por de res ; — contestá la mare — perqué 't veig des d' avuy tant mort com los del cementiri. — Y , mirantme á mí :

— De que 't rius tú , baylet? — conclogué.

— Perqué ha de riure!... perque sempre la matexa dona , 'ls matexos pecats.

— ¡Jo també faria com lo pare! — diguí jo. — Qui primer hi es , primer hi hereta.

— Y qui primer hi es , primer hi rep ; — insistí la mare.

— Acaba de una vegada, Florentina. Tant li fa que prediquis salve com santa. Dèu m' ha fet axis, y Ell sabrá perqué : jo, quant sento la primera bategada de somatent, ja voldria trobarmhi. —

— Y quantas vegadas donarias la pell per un tres y no res, axis que t' hi trobas ?

— ¡Qué voléu qu'us diga!.. Sòu bén rondonayra, mare, tant mateix! — tingúi jo lo desvergonyiment d' observar.

— Y tú ben sacerót y poca vergonya ! — tingué ella lo dret de respondearem. — ¡Ja 'n fariam una bona escudella de tú, com hi ha un peix, si matavan lo tèu pare!.. Si tinguesses un dit de seny, callarias.

Després de aquest desfogament per part de un y altre, seguí una estona de quietut. Pero la mare parlava més callant qu' enrahonant. Remenava 'l cap, dexava 'l ganivet ab que tallava lo sopa, y plegava las mans damunt del pit; se mossegava 'l llavi, y, quant passava per darrera del pare, se posava la punta del segon dit sobre 'l front y feya que nó ab lo cap y 'l bras; accionat que ara conech havia d' estar ella molt fora de sí pera ferlo.

— ¿Y no bentas un parell de plantofadas ben dadas á n' aquest xavalot? — insinuá la mare, veyent que li anava jo seguint tots los moviments.

— Y perqué? — digué jo posantme una ma á la galta.

— ¿Perqué? — repetí mon pare.

Vaig retirar la ma, y la mare respongué :

— Perqué... perqué : ves dorminte á l' agóit. Se veu ab un xich de coratge y ja se las hauria ab En Serrallonga.

— Jo pogués!.. ay tant de bo que jo pogués!.. Mès que formigas n' esclafaria!...

— Prou n' hi ha! — digué 'l pare un si es no es enujat del meu mal modo, y un altre si es no es content del meu esperit. — Tinguém la festa en pau que jugant jugant...

— Y tant si la hi tenim ab pau!.. Condemnats gavaigs... — esclamá la mare — Mès jo no vull ni puch resignarme á que dónias alas al noy, ó 'l dia menys pensat nos dará un trastorn de tòrnas.

— Y bè, — respongué ell — voldrias que li aconcellás esser un

gallina , còm alguns (poquíssims gracies á Dèu) que avergonyexen la barretina que duhen?... Jamay: mentre una gota de sang me diga que sò pagés... primerament mort. ¿No fa Peret?

— Sí, pare , sí; — respongué jo , ab tòt l' entussiasme de mos dotz' anys; — baldament pogués portar un fusell ó espasa , ja veuriar quinas llisadas y esteses ne faria! Fessen somatents de noys ! també 'm farian Cap de colla , còm á vos dels homes.

— Bèn dit , fill meu , bèn dit ; — feu mòn pare bentantse un cop de ma á la cuxa.

— Sí , sí , axis: vesli donant mès corda , si 't sembla ! — digué la mare.

— ¿ Qué sabeu vosaltres donas d' aquexas cosas ?

— ¿ Qué sabém?... Plorarvos , que 'ns costa mès que á vosaltres morirvos.

— No 'n farem pas un pam de net ! — opiná 'l pare , confós ab la tendra resposta de sa muller. — Jo , encara que no cregués lo que dich , ho faria y ho faré : axis còm fòra impossible aturar ab una post una vinguda del Terry , me seria impossible á mí detenir la forsa de l' honra.

Dits aquets mots , ab veu feréstega y ensembs solemne , continuá :

— Y tú , Florentina , recórdat , per l' amor dels sants... (perdó-neume , Senyor , si peco) recórdat de que tòn germá mori botxinejat per la malehida gentussa.

Aquest fou un cop indescriptible. La mare , que fins llavors parlat havia solzament com á mare y esposa , revivantse de un sople , y prenguent sa cara la vivesa del cel al trench d' auba , clavá 'l ganivet á la taula y esclamá :

— Rahó teniu : matarlos es obrirse lo camí del cel.

II.

L' endemá de l' eccena que vinch de referirvos , me trobava jo orfe de pare y tantost de mare. — Veus aquí lo que vagament recordo de las causas de mon complert desamparo , y còm me las esplico.

Lo qu' en Xarot vingué á dir á mòn pare fòu que 'ls francesos volian atacar y pendre á la matinada la capelleta de S. Mer , sant al qui tota aquella terra de Vilademuls , Sta. Llogaya , Sors etc. professa y professará molt temps una gran veneració , porque la fé es la primera virtut dels pagesos , y la font de tòtas las demés. — Mòn pare hagué de fer pendre quelcom á la mare que la fes irresistiblement dormir , perqué , acabat de sopar y mentre resavam lo rosari , pará ella de rentar los plats , s' assegué y quedá tant fortament en-sopida , que 'l pare hagué de durla á pes de brassos á dalt , despuillarla y ficarla al llit . — A ningú estranyará que 'l pare 'm dexás contemplar tòtas aquestas operacions , per góta que conega 'l cor d' un home còm ell , que verament s' embriacava ab sòs debers de bon patrici.

L' endemá dematí , lo sòl era forsa alt qu' encara ningú m' havia despertat. Vaig entrejirarme , vaig cridar y ningú 'm respongué. Mi axeco , baxo , trobo la porta forana oberta , surto de casa desesperat y... i vèlgam Jesús , lo que veji! — Duas personas estesas al mitx del carrer , agonitzanta l' una y morta l' altra , formavan juntas un horri-

ble cos ; veji finestras y portas desgolfadas , alguna teula dalt-á-baix , y sentí planys y crits per tòt arréu . — Jo tambè 'm posí á cridar tant de pòr còm de rabia ; vaig esgarraparme cara y mans , vaig donarme grapadas al pit , vaig llensar y traflollar la barretina ... qué se jo lo que vaig fer ! Tenia pochs anys , mès tenia molt amor als pares del meu cor y á la gent , y tòt ho comprenguí á la mèva manera . — Anyns podrán passar , que 'l qu' es lo recort de semblant diada ni 'ls setgles probablement l' esborrarian de ma memoria . — Lo matí era fret y boyrés ; l' alé semblava verdader fum al exir de la boca , y ab tòt , sentia jo una estranya escalfor que 'm produibia d' en tant en tant fortas conmocions de nervis , efecte sens dupte de las alenadas de griso que 'm tocavan la carn nua del pit . — ¿ A quina hora habia succehit tanta desgracia ? ¿ Com no havia sentida jo la fressa qu' alló havia hagut de moure ? ¿ Perqué no m' havian matat tambè á mí ? ¿ Eran morts ó no 'ls mèus pares ? — Tòtas aquestas preguntas m' aturdian , me xavavan lo cap , quant entrá corrent á casa un home armat ab carabina y daga . Era molt alt , de cara morena , duya un ull envenat , y suava tant que 'l drap que li tapava l' ull y un tros de galta lo tenia tòt xòp . — Li correguí al darrera , y vaig alcansarlo á l' acte qu' eczaminava lo llit de mòs pares . Estava en semblant operació tant acarafat , que no s' adoná al prompte de ma presencia .

— No hi ha una gota de sang ; — diguè , tornant á posar bé 'l llençol . — Pero ca ! ells no perdonan ni al fill de Dèu que baxás á la terra . Si no l' han morta l' haurán ... ¿ Més qué hi fas aqui , baylet ? ¿ qui ets ?

— ¿ No es morta la mare , voleu dir ? — responguí jo ab esta pregunta .

— Ben segur que no ; — contestá ell , ab un croxit de dents .

— Y 'l pare ?

— Tòn pare ... Dexém' ho correr . Ja vindrá dia en que 'l trobarás .

— Á quin' hora tornará ?

— No escoltis may las horas que sonan ; escolta 'ls glatits del téu cor , y quant sentis lo darrer , llavors escolta l' hora , que serà la bona .

Jo no entenguí á las horas tant horrible imatje y restí mut . L' ho-

me se posá una estoneta de cap al llit , respirant còm un brau. Després s' alsá bruscament , m' acostá á la finestra y , prenguentme 'l cap entre sas mans , esclamá :

— Miram fit á fit... Bé : tens los ulls tant vius y feréstechs còm ell , y encara mès grossos... veyam ; digas quelcom , còm deyas suara.

— ¿Qué voleu que 'us diga?

— Bé : ell també tenia aquesta mica de rugall que tens tú. A veure : esten las mans... Venas mòlt marcadas... ¿Y 'l pit què tal?... Dèu n' hi do. Si l' ànima es al purgatori , no hi patirà vint anys.

Exas y otras cosas més notablyment feras , que no recordo , me di-
gué ó 'm preguntá prenguentme de las mans y sacsejantme ab vio-
lencia. Quantas vegadas durant ma infantesa vaig somniar aquell ho-
me, Dèu del cel ! Lo somniava despert y dormit y 'm feya mitja basarda;
tant era lo horrible que me 'l presentava á l' inmaginació mòn de-
sixt de venjança. Empero en 'aquells indescriptibles moments jo 'l
guaytava ab tòt l' embadaliment dels dotz' anys y ab tòta la sang
freda d' un heroe. — Després me dignué :

— Seguém.

Jo obéhi , y ell aná rejistrant tota la casa de dalt-bax. Las posts
croxian sòta 'ls peus d' aquell home agegantat. Va obrir la caxa y
la trobá buyda enterament ; després l' armari , y succehí lo mateix. —
Baxarem á la cuyna , y tòtas las llexas eran malmesas , trencats tòts
los plats , ollas y demés terrisa , y capoladas las culleras y forquilles.
Fins la ganiveta era arrencada ab un tros de taula.

— ¿Veus aquest cementiri ? — me preguntá l' home mirantme
ab ulls encesos. — Jo siu que si ab lo cap.

— Donchs tòt axó ho han fet...

— Los francesos ; no m' ho dignéu.

— Los gavaigs , sí. ¿Qué farias tú , si fosses gavaig ? No 't ma-
tarias á tu mateix ?

No vaig saber qué respondre , y ell prosseguí en son registre ge-
neral. Semblava que buscás quelcom , y ensemgs se veya que no
buscava res. — Acabada l' inspecció m' abrassá , me féu un pató en
lo front , qu' encara sento , y se n' aná , adobantse la barretina ab rabia
y marmolant :

— Será d' ell lo que Dèu vulla ! Primerament la Patria que tòt lo altre. Ara per ara no 'ns faria més que nosa. Dèu l' aydará.

Jo l' seguí ab la vista fins que 's perdé entre 'ls arbres. Corria com un hizart, y á cada tros de terra que salvava, lo cor se m' estrenyia mès. Un cop perdut enterament de veure , exí jo altra volta al carrer.

Los dos còssos estesos en ell havian sigut retirats , pero encara no 's veia ànima viventa. Vaig tustar á la porta dels vehins del costat , y sòls una confosa yeu me respongué. Repetí l' picament , y llavors la vehina Susagna, dona de uns trenta cinc anys, de cara rotonda , ulls negres , ampla y sancera d' espatllas , y en conjunt sumament agradabla 'm demaná qui era.

— ¿ No 'm veyéu , Susagna ?... Só En Periquet !

— Ah si ? ¿Qué vols , fill mèu ?

— ¿ Hont es la mare ?

— Diu que 'ls gavaigs se la n' han duta. Còm encara se manteua tant roja y fresca !... Mès qué dich , boja de mí ; es un nin y...

— Y bé ? — preguntí jo ansiòs.

— Res , — digué ella — l' haurán feta seguir per... cuynera ó altra cosa. ¡ Còm ells ne saben tant poch de cuynar !... — Pero , fill mèu , jo no pueh destorbarme ab tú. He de mudar los draps á n' En Miquel.

— Està malalt , Susagna ?

— Es ferit , pero no será res , si Dèu ho vol. Tothom n' está poch ó molt de ferit. Si haguesses vist aquesta nit allá envers dues horas!... — Ja vinch , Miquel , ja vinch. — Los gavaigs han fets estragos. A dues horas de matinada , com t' he dit , comensavan y eran las quatre que... pitjors que feras. ¡ Nosaltres ray , encara , Dèu n' hi do ! M' han ferit l' espòs , la neboda s' ha hagut de amagar á la llenyera perqué no la... tocassen ; nos han robada tota la viram y 'l xay ; pero Dèu n' hi dó , ja 't dich ; bè es pitjor En Frexa !

— ¿ Què li han fet , Susagna ?

— No vullas saberho. Té per de prompte una ferida que no crech que li dexi contar ; la dona morta y... sòls los dos nins salvats. La maynada es únicament lo que han perdonat quasi bè per

tòt , perquè no es bona para menjar que sinó... — Ja vinch , Miquel , ja vinch . — Vaja adèu , Periquet . ¡ Y tú , qué pensas fer ? Tothom es pobre ; potser vostr' amo... Tú dirás , noy , tú dirás . Si vols entrar á fer pa y beure... ¡ Nò ? Donchs adèu .

— Adèu siau y grans mercés , Susagna .

Tencá la finestra y desaparegué . Jo quedí mirantme aquesta y pensant :

— Tè rahó . Qué fas ara , malestruch de tú ?... No tens pare ni mare y qui sap quant tornarás á tenirne . Si presumisses hont son , ó 'ls trobarias ó 'ls gavaigs te matarian . ¡ Matarme !... Y perquè , si me 'ls han presos , no 'm matavan ?... S' haurán pensat que bé 's cuydarán prou de ferho la fam y la miseria .

Axó deya entre mí , y caminava sens orde ni concert , còm un foll , quant sentí una ma que 'm trucava l' esquena . Vaig girar lo cap y vegí á l' Angel qu' ab una llesca de pa xucada ab mel m' estava mirant . Anava brut , còm may l' haguès vist , y se conexia qu' havia plorat molt .

— ¡ T' han dexat sortir á casa tèva , ó te n' has escorregut com jo ? — me pregunta .

— A casa no hi tinch ningú ; — vaig respondre .

— ¡ Alsa , alsa , quina sort !... Té un tros de torrada ; l' he feta jo matex ; veurás qué bona !... Se m' es cremada un xich ; pero ja l' he raspada ben bé . Oh ! y que l' he haguda de fer ab una berga , perquè 'ls gavaigs se 'ns n' han portat fins las torradoras .

— Pero no te se n' han enduts lo pare y la mare , no fa ?

— La mare poch m' haguera fet ; pero 'l pare... pobres d' ells !

— Si , qué farias si ho haguessen fet ?

— Los trinxaria com aquest bossí de pa y... pero pren aquest tros , y anémSEN á casa tèva , ja que no hi tens ningú y alli... Cuya , au ; que algú vé , y la mare 'm clavaría un jaco de llenya , si sabía que m' estich per aquí .

Entrarem á casa , y ell m' oferia ja un cap de la torrada , quant reparant ab la destrossa de la cuyna 'm digué :

— Noy ,... encara es pitjor que á casa ! — ¡ Quin vols dels dos trossos ? Tria tu matex .

- No tinch góta de gana !
— Me dónas marso ? . . te clavo un rebés si me 'n dónas ! ... Quant tú 'm curavas del trench jo no 't deya pas de no.
— Bè , vaja ; te 'n tastaré un bossinet pera que no digas ; y axó del rebés no 'u provis , encara qu' ets mès gran que jo ; créume. Jo fóra mes valent que pas tú , perqué no tinch pare ni mare y tú sí.
— ¿Qué 'm dius , borrangó ?
— Lo que sents.
— M' enganyas ; embusterot ! ...
— ¿M' has provada may cap mentida ?
— Grossa no , pero...
— Ni xica tampoch , y si m' ho tornas á dir , te giro la cara , Angel !
— Oh girarias ! ...
— Próvaho.
— Nò , home , nò ; axó es un dir. Tot seguit te 'n pujas á la fiugera ; per ço may te volia esser gayre amich , y si ahír no m' hagues curat lo trench , may ho hagueram sigut. — Donchs.... ¡no tens pare ni mare !
— Res.
— Y... donchs còm t' ho pescarás ?
— No 'u sé.
— ¿Vols créurem á mí ?
— Degas.
— Feste trompeter de soldats.
— Só massa petit : tòt just he fets dotz' anys !
— Donchs... feste... feste... rabadá.
— Si trobo qui 'm vulla ray ! Sé xiular fort y manejar bastant bè la fona y 'l mandró y... ¡ Vaja ! n' he fet altras vegadas.
— Bè prou que ho sé : per ço t' ho dich.
— Qu' es lo que dius ? — respongué una veu irada ; y al cap d' un segó una dona de color de tomata , mal forjada y sense dents , se presentá á nostres ulls ab ayre amenassant.
N' Angel confós dexá caure de sas mans lo trosset de torrada que li quedava de son esmorzar y , mès llauger que cap esquirol , se collocá darrera mèu , cridant :

— ¡Perdó, mare, perdó!...

— No hi ha perdó que hi valga!... ¿No t' havia prohibit exir de casa?... No anirás tu á Ròma per la penitencia. — ¿Qui m' haguera pagat lo que 'm costas, si hagueses trobat algun gavatxot que t' hagués feta la tussa? De la mala herba sempre 'n quedan resquicias!

— Vínam aquí: ¿ho sents? Vínam aquí... ¿No vols pas creure? Mira que tinch la ma de plom, noy!...

— Rita, perdonéulo! — intercedí jo.

— Tú cùydat de tú. Si en compte de portarlo á casa tèva, l'hagueses fet tornar á casa, no passaria lo que passa. Més tú, Periquet, ets lo qui t' hi has perdut mès: encara que no som gayre richs, t' hagueram afavorit un poch; ara res.

Aquestas paraulas foren pera mí un llamp que il-luminá ab horrible claretat tota ma dissord. — Entre tant N' Angel no 's movia de darrera mèu. Sa mare per fi m' abordá de dret y agafá á sòn fill per una orella accompanyant l'estirada ab cops de genolls qu' ell evitava tirant lo cos endavant.

Axis que se n' hagueren anat, no puch descriure lo que passá dins mí. — Sentia estrany brunziments á l' orella, un esgarrifament de nervis empenyia l' altre; los genolls me tremolavan á no poguer mès, clucava 'ls ulls y lo lluhent resplendor que sempre s' hi forma dins quant s' apretan molt las parpelles, prenia la figura d' aquell hom estrany de la matinada. Recordava que 'l germá de la mare havia sigut assassinat pels francesos y veya son espectre; me sembla que 'l sol de terra se commovia, y jo apretava de peus pera que s' enfonzás: tòt jo era una cremor viva.

En tal estat, dret y assegut, estiguí ben segur més d' una hora. — Tant difícil es recordar bè punt per punt lo còm pensava hom quant era infant, que molts de las cosas d'aquella etat no 's contan perque no merexerian crèdit. Lo cert es que jo anava horroritzantme mès y mès á vista de ma tristíssima situació, quant sentí una llunyanana fressa de tabal. Guaylí é vaig veure que passava pel pont un destacament de soldats. Serian cosa de una trentena y llurs fusells lluhian un podé. Caminavan bastant espeuhats, car ab la pòls se conexia que havian fet molt camí. Devant sèu anavan dos ó tres

bordegassos ab canyas y bastons, girantse enrera d' en tant en tant á fi de portar lo pas còm aquells. — Al arrivar á la plassa cessá 'l toch del tabal, y s' aturá 'l piquet.

Lo gefe, qu' era un oficial quadrat, ab sa perruca de qua y son barret de tres pichs que li feya ombrá en la cara fins á mitjan nas de sòta del qual semblava exir una espessor de pels rossos; — s' adelantá, ficut lo sabre á la vayna, cap al poble; mes al ser á un tirat de pedra de la primera casa, exí á rébrel lo batlle, vestit de qualsevol manera, perque sens dupte s' havia arranjat al sentir lo tabal y nó avans. Jo l' havia seguit. L' oficial li entregá un paper: lo batlle 'l prengué ab estremada cortesía, se palpá las botxacas, y, no trobant las ulleras, se col-locá aquell á una respectable distància dels ulls, dientnos als bailets que 'ns stavam entorn d' ell.

— Ala, canalla, á estudi.

¡ Com si n' hi hagués á Sors! Pero ell estava molt enfadat de no haver trobadas las ulleras. — Després de haver llegit alsant, abaxant y obliquant lo paper de mil maneras, digué ab amarganta rialleta á l' oficial que « havia fet tart; que lo que l' ofici deya que 's temia, havia succehit la nit avans. »

Lo militar-gefe anava á manar retirada, mès lo batlle li digué qu' entrassen á la població, hont podrian respallarse y pendre quelcom. L' oficial renunciá, insistí lo batlle y transigiren á la fi en que aniran á casa d' aquest ell y 'l sargento, y que 'ls subalterns roman-guessen á la plassa Forana. — Axis s' executá, manat que hagué l' oficial lo *Rompan filas á discrecio*.

Era nostre primera y única autoritat tant complimentosa, que 's féu fortá al retirarse ab lo gefe, en que aquest passás al mitx d' ella y del sargento, pero lo militar, escusantse ab la *simetría*, no u permeté; axis es qu' entraren al poble oficial y sargento á cada costat del batlle, de lo qual me n' alegrí molt, perqué vaig poguer tocar los sabres d' aquells dos, quant de l' altre modo sòls haguera pogut tocar lo del sargento.

No sé de quina manera tant diferenta dels altres noyets deguí fer semblant acció, perque un dels soldats, distingit per mès senyas, me cridás.

S' havia treta la motxilla , y , mitx ajegut á terra , hi tenia apuntalat damunt lo colzo. L' altra ma sèva aguantava lo barret de tres pichs ab que 's ventava , còm si fos á l' estiu. Tenia ulls , encara que macilents y enfonzats sòta las cellas , bondadosos ; y grans mostatxos negrenchs venianli ran de la punta del nas , fentli ressaltar molt la blancor de las dents , quant reya.

— Conqué... — me digué — t' agradan los sabres ?

Jo no respondí perque 'm feya vergonya.

— Què dius ?

— Que sí , senyor soldat.

— Déxat de senyors . ; Senyor de fam y fret !... vaya una senyoria ! ; Tú saps lo qu' es un senyor ?

— No , senyor.

— Donchs perqué m' ho tornas á dir ?

— No t' ho diré pas mès.

— Axó es salat ! ara ja 'm clava tú sech de barra á barra !... pero fas bé. — ; Ets d' aquest poble ?

— Tant còm Dèu vulla.

— Y còm es que vas tant á la fresca ? ; Sou molt pobres á casa tèva ?

— Ho eram bastant , soldat.

— Còm s' enten ho eram ?

— Bé massa ! A casa eram tres ; mare , pare y jo. Donchs á la mare se l' han enduta 'ls gavaigs anit passada , y 'l pare ha desaparegut sens deixar dit res á ningú.

— Si qu' es sort y mitja !... Pero 'n fi ; ta mare... dexemla estar. Pero tòn pare qui era ? ; qué feya ?

— Eram masobers , y trevallant nos afanyavam las caxaladas , quant ahir tarde mòn pare sòu nombrat Cap de colla de somatent. A la nit , allá envers dos quarts de vuyt , vingué á demanarlo un home que li diuhen Xarro de motiu ; conversaren de bax en bax tòts sòls , y ara encara 'l pare no es tornat , y un home molt alt y moreno qu' es vingut á casa est matí m' ha dit... ; còm s' ho ha fet anar ?... Que «l hora en que tornaré jo á vèure 'l pare serà ó sonará després del darrer glatit de mòn cor. »

— ¿ Què dius que... Ah ! ja : vol dir qu' es mort. Vaya una manera estrambòtica de dir una veritat !

— Qu' es mort , diu ? — preguntí jo ab un crit desesperat y posantme á plorar.

— Sí ; y qué ? Per ço no deus plorar. Jo era menut còm tú que se 'm morí la mare , y 'l pare m' abandoná per anarsen ab altra dona. ¡ Bon viatge ! No 's moren de fam mès que 'ls hèstias y 'ls gandúls y tu 'm semblas... Més vaja , vaja ; déxat de sumicar. ¿ No saps còm se diu la cosa mes dolça de la vida ? Se diu venjança. — Veurás ; digas aquest mot ; es mès suau que cap bes ; venjança contra 'ls gavaigs destructors de las familias , dels pobles , y de la nació ; venjança sens quartel y caiga qui caiga , baldament caigan estrelles del cel , morin la meytat dels espanyols y de l' altra meytat no 'n resti hu sens ferida !...

Mentre axí esclamava , jo 'm sentia córre la sang molt depressa , inflársem las venas y móuresem lo cervell. — Lo soldat , després de ditas las paraulas apuntadas (y que per lo que recordo al present no debia esser la primera volta que las deya , perque las pronunciá molt depressa) ; — tragué la botella de la motxilla , l' alsá ab duas mans , esprementla molt ab la dreta. Aprés me digué :

— Bada la boca ! — Y 'm feu , tant si vols còm nó , acabar d' escórrela.

Un cop haguerem begut , se posá ell ben assegut , m' atansá mes á sí , y aná bentantme copets á l' esquena , mentre jo m' entretenia en axugarme las llàgrimas ab una ma , y á jugar ab los pels de sòn mostatxo ab los dits de l' altra. — No sabiam qué fer.

— M' has caigut molt á l' ull ; — me digué al fi — y es precis que 't conti una historieta pera matar lo temps. — Escòltam ; — proseguí fentse per amunt de la cama los llarchs botints , y passantse aprés los dits entre 'l coll y 'l corbatí. — Entre francesos y moros hi ha molta diferencia , no la nego ni la ignoro ; pero qui té 'brassos pera uns ne té pèls altres. — ¿ No t' ho sembla ?

— Just ; — responguí jo , sens entendre hont anava á parar ab aquell prefaci.

— Axó vol dir — continuá — que jo , que sò estat brau còm lo

que mes ab la canalla d' Algér l' any 1775 , bé puch dir que res he de témer l' any 1793. — Y es axís. En aquest mon sòls temo una cosa : la pérdua del bon nom ; la deshonra. — Mira : te vull comptar ab pocas paraulas nostr' anada á l' Africa, primerament per que fa temps que no la só contada y , en segon lloch , perquè vejas que si jo he 'stat brau y ardit y 'l mon es mou còm avans , ningú 't priva de seguirme pèl camí de la gloria.

Esta candorosa manera d' alabarse no m' ofengué , ans m' avivá mès las orellas y 'm bèn previngué lo cor. — Lo soldat continuá :

— Tú no saps qué cosa son naus , no es ver ?... Donchs inmàgínat unas casetas que, si no 's balandrejassen, fòran enterament de debó ; ara inmàgínat lo Terry , que cubrís tant còm alcansas ab la vista... ¿ Ho veus ?

— Si.

— Donchs axó es la mar solcada per quaranta naus ó casetas de las que t' he dit. ¿ May endevinarias los homes que hi queban ?...

— Qué vols que 't diga !...

— Donchs : quaranta mil.

— Un milé per cada una !

— Axó resulta, pero no era axís , puix n' hi havia de grossas y xicas barrejadas còm las casas d' un poble. — Veurás : figúrat ara qu' axó — digué fent una figura á terra ab la punta de la bayoneta — es Espanya ; y axó es África , — continuá fent altra figura al costat. — Aquest espay petit de terra , que queda entre mitx , es l' Estret de Gibraltar , hont está tostems l' aigua ensurismada á no poguer mès . — Passám aquest Estret... nos endinzám á l' Africa. — Aquí (feu un punt) es Alger; es una ciutat que 'n fa déu com Sors , y aquesta ciutat es la qu' hem de pendre, si 'ls moros están desprevinguts, còm pensa nostre general O' Reyll. Axó plá ! ¿ Veus tòtas aquexas montanyas qu' enrotllan la població?... guàyatelas bé. ¿ Veus aquell formiguetx de gent blanca que s' hi ramena?... Tòt son alarbs , canalla estrafolaria que debem assarronar, á fi de que no 'ns robin per mar, á fi de que D. Anton Barceló , honra de la terra , no haja de llassarse, lluytant ab ells nit y jorn ; á fi de que l' emperador moro , sino de bon grat per forsa, se rosegui 'ls colzos mirant esglésias y

altres establiments cristians que volem fer des d' Oran fins á Ceuta al menys. — ¿Quí s' atrevex á atacarlos? Tènen pamada la terra que trepitjan y son més traydors que Judas Iscariot!... ¿Tornémsen á Espanya?... ¿Qu' es aquest toch de trompeta? ¿Es de retirada?... ¡Malhaja la sort! ¿Regulará lo Lléo espanyol? Nò. *Adelante*; — mana lo General — y una divisió de vuyt mil homes va de vanguardia; endavant, m' entens?, mentre una segona desembarca. — ¿No 'n connexes cap entre 'ls primers vuyt mil? Oh! Si fós ara ja n' hi coneixerias un ab quals mostatxos estàs jogant. Pero mès valdria que no hi coneguesses ningú, si còm llavors l' artilleria no pogués caminar mès per aquells arenals; si la set, la munió gran de malalts y morts traydorament havia d' atuhirnos; si la ma de la desgracia havia de signarnos ab fatal dit la costa espanyola. — Y 'ns ne tornarém axis com axis? — Calla : la segona divisió... — pero tú no deus entendre 'l significat de molts mots!

— Sí, sí, prou : ja me 'ls ensenyava 'l pare, Déu li...

— Bé : te deya que la segona divisió avansa compacte, serena, amenassadora; s' alsan murallots de runas... Los espanyols sem espanyols. — Foch, foch y sang, gentussa de Llucifer. Lo combat s' anuncia ab mil descàrregas per banda; la fumera, com un immens cortinatje, nos abriga á-tots; la terra apar esquerdarse per mil llochs diversos. — Alsèm respallers, parets... ¿Pero de qué? De sorra y pedreguet qu' es l' única cosa qu' abunda. Depressa, depressa, fermes còm rocas, còm aquests xiprés que tinch ara devant. Mes ¡ay de no saltres!

Al fer aquesta esclamació, caygué una llàgrima dels ulls del pobre soldat.

— Qué 't passa? — li digué.

— Que qué 'm passa?... Dexem detalls. Nos ne tornám á Espanya y... no 'm passa res. Torno á abrassar la mèva germana y oblidio en sos brassos tant que pueh la desventurada resulta de nostra empresa: oblidio tant que pueh l' inutilitat de nostre coratje, lo miler de companys morts y los tres mil ferits, dels quals la meytat vingueren á morir á Espanya.

Lo bon soldat anava á entristirse mès, sens dupte, guardant silenci. Per ço 'm digué :

— No t' agradaría la mèva carrera?

— Prou... — respongué — si no fos petit.

— Efectivament ho ets massa; ni per trompeter servexes.

— Ja ho hem dit ab l' Angel.

— Qui es Angel?

— Un xicot del poble qu' es amich mèu.

— Es á dir que tú ja n' has vist altres cops de trompeters?

— Duas ó tres vegadas, y que feyan uns refilets ab las trompetas!... Lo cor se me n' hi anava.

— Bé, home, bé : axò prova qu' est coratjós. ¿Y tabaler t' agradaría?

— No tant, perqué no portan carrabina.

— Axò acabava de dir jo, quant vejerem aparellarse á tòts los altres soldats còm ell, á vista del gefe que tornava, tòt indicant al batlle y al regidor Bartomeu que no 's molestessen en accompanyarlo mès tros; pero ells, un per l' altre, no l' obehiren, lo qual prova que la justicia de mòn poble no tenia falla de bons modos.

A una indicació d' aquell primer, lo tabaler tocá un redoble y un parell de pichs sechs. Mòn soldat distingit estava empenyat en darm'e de tòts modos una recordansa d' ell, y no atinant ab qué, trencá un botó del capot, que servo encara còm una reliquia.

Tòts los soldats, he dit, s' enllestiren, tapant y penjantse al pom de la bayoneta, las botellas, llensant los cigarros, posantse ó adabantse 'ls barrets, los quots del cabell, lo capot, los botins, penjantse al coll las motxillas y morrals, prenguent l' arma del pabelló format d' estas, y col-locantse arrenglarats.—Lo gefe doná 'l crit de: *Marchen*; lo Batlle y 'l Regidor li feren un molt expressiu saludo, al qu' ell contestá baxant y pujant lo sabre. La companyia ó piquet s' allunyá al só del tabal, que cessá, salvat lo pont del Terry.

Jo 'ls ani una estona darrera, y 'l soldat distingit, ab escusas de cordarse l' espardenya, s' aturá. Jo conegué sòn intent de parlarme, correguí á ell y 'm digué:

— Bestiassa de mí! No m' he recordat de preguntarte 'l nom.

— Pere Fontbernat.

— Donchs jo 't batejo *Pere Valent* — digué dantme un' abrassada.

da. Y arrencá correguda (aclatantse ab una ma la motxilla á l' esquena) per' atrapar sòs companys.

III.

Uns dos mesos havian passat des dels acontexements qu' heu llegit, dos mesos que podria descriure ab las llàgrimas que derramí en sòn transcurr. — Si us ne vull parlar, encara que breument, no es pèl martiri de renovarlos ab lo recort, mès pera benehir al Qui tè oberts sempre á l' home bo, los brassos de sa bondat inmensa.

Còm jo tenia una salut no massa, massa robusta, y mòs mals eran tant gréus còm esser podian, l' endemá passat dels successos referits caigui malalt, y ma malaltia pitjorá en vuyt dias de tal manera, que tothòm me contava per mort. — ¡Sort de la pobra vehina Susagna, que s' esmerá ab mí còm no s' esmeran mès las mares de fills únichs; y sort del pobr' Angel que venia á ferme companyia, portantse tantost còm los del cel. — Tenia jo una febra débil pero continua, y l' cirugiá de Cornellá, que 'm visitava, solia pronunciar un nom acabat en *isis* que 'm' espahordia, sens entendre lo que significava.

Pobra Susagna!... Permeteume que li dediqui quatre mots, que voldria poguer escriure ab tinta d' or!... ¡Ab quina amorositat, ab quina blanesa me feya trobar dolças las medecinas mes amargantas! Ab quina tendror m' acostava l' escudellera á la boca y, á un petit alsament de mòn dit, cessava de darm'e beure á fi de que 'm curás! ¡Ab quin bon modo me responia á tòtas mas preguntas, per imper-

tinentas que fossen ! ; Quina suavitat de mans tenia pera col-locarme bè 'l blanch llensol sòta la barbeta ! Quin... ; qué us diré ? quin tòt ab tòt ! ; Quin cor aquell , que jo no gosava plorar l' anyoramet de la mare pera no oféndrel ! — Si m' hagués estada parenta , ho atribuiria al parentiu ; si hagués rebuts ella grans favors de ma familia, creuria sa conducta fruyt de l' agrahiment; mes ara , ; á qué puch pensar que 's degué son comportament, sino al esser aquella la verdadera dona cristiana , la verdadera dona pagesa ?... Oh ! Dèu ha fet bè en no posar al mon moltas ánimias còm la sua , car l' home, ensiantse ab los goigs terrenals, en compte de desitjar la mort, la temeria. Axis m' ho diu una llarga esperiencia de la vida. — Vehina de mòn cor !... Jo he tingut al mon dues mares.

Y 'l pobr' Angel ! ; qué us puch contar que 'm sia mès grat , que ho veja mès de color de rosa ?... Lo compassiu y tendre xicotet se privava de sas diversions , de sòs plahers , y fins sufria á parells de renys de sa mare, per venir á ferme companyia. Tant sério y de tant pocas paraulas ab sòs companys , garlava ab mí per quatre , y deya cosas axeridas que 'm distreyan moltissim. Vos contaré dos rasgos sèus, que de segur vos enterirán. — Una vegada vingué á véurem ab la corresponent torrada xucada ab mel , y còm jo li 'n demanás , y ell sapigués que no podia esserme bo menjarne, fèu crèurem que la mel era sentosa y la llensá al carrer á un gos. — Altra volta, que m' hagueren de sangrar , se fèu una punxada , á fi de que , veyst jo sòn mal , m' aconhortás ab lo mèu. — Pobret ! fins crech s' haguerà ficat al lit ab mi , si semblant eccés li hagués permés sa mare. Per faulas podrian péndrese moltas de las ardidesas y cosas que inspira la carinyosa ignocencia , faulas de que s' hauria de avergonyar cada jorn la malicia dels grans.

Un cop vaig anar per bè , y 'l cirurgiá me permetia ja ferla petar á dojo , quinas sentadas teniam mòn amiguet y jo , accompanyadas pèls reflejos de una cardina qu' ell havia adquirit ! — Ab los jochs d' *endevinallas* , de *volan* , *volan* y altres , alternavan conversas còm las en que li contava jo la tinguda ab lo soldat distingit , de la que me 'n tenia una amistosa enveja ; y ell me deya en cambi que havia aprés un xich de fer l' eczercici dels soldats y de tocar lo tabal. Pera mos-

trarme lo primer m' obligava á manarlo, y ell, ab un bastó, feya 'l *tercien*, *descansen y armas al hombro* ab una gravetat y aplom dignes d' un soldat vell; y pera provar sas habilitats de tabalé, dava pichs y redobles damunt la post de la cadira en que seya, ab un parell de brochs que s' havia guarnit espressament. — Quant nos cansavam d' axó, contantme cosas y fentmen dir d' altras, s' entretenia á bruyirme la bola quem' havia de regalar, y que fòu llesta poch mès ó menys quant fui jo bèn curat.

Ab sobra de rahó 'm recava l' acabament de ma malaltia, puix après d' ella no veya cap camí. — Tal suspitat, tal succehit. Nossa terra era molt pobra, y n' hi havia tants de nins còm jo que captavan! L' amo, que potser m' haguera pres, feya una pila de temps qu' era á pendr' ayguas á Ribas; á Sors no hi havia — qu' es cas! — hospici; la bona gent prou havian fet en bestraure pera pagar ma malaltia; axis fou que una tarda desaparegué del poble, sens dirne res á ningú. — Volia dirigirme envers Banyolas, que sempre ha tinguda fama de molt caritativa, pero sia perqué la nit me vingué sobre ans de lo que jo tenia calculat, sia perqué ab la fosquedad vaig perdre l' esma enterament, es lo cas que mès, molt mès d' una hora de nit aní sens saber hont me trobava.

No veya una casa en lloch, y una especie de cos d' edificis que havia ovirat entre la foscor, caminant també l' perdi de veure. — No feya un alé de vent, per lo que los pochs estels que 'ls nuvols me dexavan mirar, lluhian pobrement. — L' ombrà dels arbres y matas no la veya fins que hi era tant prop, que quasi be 'ls palpava. No se qué haguera estat de mí, si arrivo á ensopregar una nit d' hivern. — A mòn pas, corria alguna pessa de caça, y s' alsavan los auells esparverats. — Aquell brumit especial que produhexen de nit mil estranys efectes, feria dolorosament ma orella. D' en tant en tant, ficaba 'ls peus en algun xaragay d' aygua ó en algun clot fanguinós, ó donava alguna fregada en quelcuna branca, pero res m' acobardava ab intensa cobardía. Un cert esglay, certa temensa de morir inútilment acora á tothom, y jo era un nin: per ço no dich qu' estigués ben seré. — Las camas no 'm podian tenir, y 'm decidí á ajáurem. Espinantme y malmenantme las mans, logré aplegar un xich

munt de fullaraca , dessús lo qual vaig acomodarme tant poch mala-
ment còm me fou possible. — Primer las mil recordanças de ma vi-
da , y sobre tòtas la de la mort del pare , la de la desaparició de la
mare , los trastorns de l' endemá de ma primera nit d' orfanesa , la
companyia de soldats y l' distingit , la Susagna y l' Angel,— me des-
vetllavan l' ànima , encara que tenia 'ls ulls tancats per la son ; pero
aquesta anà caiguentm' al cor còm rosada , no bè ma memoria , lo-
grant distraure ó rebaxar al menys la forsa dels primers recorts , se
ficsá en las bellas y encara frescas colors dels dos darrers.

Profundament dormia jo encara , quant sentí quelcòm que 'm fre-
gava las plantas de mos peus tantost nusos. — Era una ovella que
anava herbejant. Vaig entregararme y 'm passí 'ls dits pèls ulls es-
parverats. — La manyaga bestia 'm besava ab la dolsor y tendresa
de la simpatia y de l' amistat.

Lo paisatge havia cambiad enterament ab l' abundanta claror del
sòl. No veya cap casa prop , mès las llunyanas las oyirava còm go-
tetas de neu esgarriadas pèls cims y faldas de las montanyas vehinas
(mirant al cel , y enviantli fum en mostra d' alegransa) còm me
permetia veure lo putx que tenia devant. — Bax del clot , que for-
mava l' unió d' aquell ab la pendent vehina , hi brollava un salt d'
ayqua que , nasquent amagat entre l' ramatge , oferia mès avall sa
llenca d' ayqua á la groguenca llum del sòl. Aquest era forsa alt , y,
ab tòt , un griso fresh se dexava sentir moguent los llachs de verdor
que formavan los sembrats ; vinclant las rametas dels arbres , y fent
ballar per terra algunas fullas perdudas còm jo.

Tot axó guaytava , ensisat , quant sens esplicarme l' perquè , se
'm nuá l' cor , esprement un plor. Crech que fou l' instintiva acció
de gracies al Dèu que m' havia guardat la son durant tòta la nit.

Quant alsí lo cap , tenia devant mèu lo vell pastor d' aquella y al-
tras ovelles que guardava. — Anava vestit ab barretina tota negra , d'
hont se li esparramava gran espessor de cabells grisos de tant blanxs ,
cargolats ran de las espatllas ; duya samarra de pell , amples calsons
blaus , ab petit devantalet , curts fins á un xich mès avall dels genolls ;
botins de cuyro roigs , y esclops : passávali per devant l' ampla correja
del sarró , també de pell. Sa fesomia tenia impresa la maliciosa bondat ,

ó la bona malicia (com vullau) característica de la vellor. La negra barretina tirada cap-enrera permetia veure un front espayós y ple d' arrugas , que li travessavan de cent maneras. Sas cellas eran tan blancas y claras, que sòls de prop se veyan guardant sòls ulls blanquinosos, sòn nas recte y tirat per vall y sa boca còm la de la generalitat dels vells , ço es , lo llabi superior amagat dins l' inferior que li exia marcadament de la cara , y li penjava tantost. Anava tot ell bastant corvo , sostinguentse ab un bastó de ganxo que li venia á nivell dels ulls al donar la branzida pera caminar.

No estranyeu tant minuciosa descripció. ¡Me convè tant que sa piau veure tal còm era lo vell pastor!... Me convè tant , que si no us l' imagineu cesso d' escriure.

— Noyet,— me digué ab veu tremolosa — noyet, qué tens que ploras axís ?

— Jo no tinch res , pastor ; per ço es que ploro.

— No tens pare ?

— Es al cel.

— Y mare ?

— A... l' infern.

— Qué dius , desventurat ! — esclamá dant una passa enrera , y mirantme tot aturdit.

— Lo que sentiu. Los gavaigs me la robaren.

— D' hont ets , pobret ?

— De Sors , pera servirvos.

— ¿De Sors?... No hi coneix á ningú. ¡Pera servirme?... ¡Qui sap! Criaturas naxém , criaturas... Pero tornas á plorar?... Prou , prou : no 't preguntaré res més per avuy , perqué l' tèu cor veig qu' es una esponja y no vull esprèmerla.— Mira : encara tich un tros de formatje y un altre de coca calenta còm..... las galtefas que palpo — digué tocant las mèvas , y fentse venir devant lo sarró. Ab una ma l' alsá , mirá dins , y ab l' altra 'n tragué la coca y l' formatje , esclamat :

— ¿Veus còm no 't só enganyat ? Ahir pastaren las donas , que son pitjors que 'ls flaquers de la vila ; menjarás , beurás un xiquet de vi y... qualsevol fangui.

Dit axó , fèu una rialla un xich massa violenta , perqué li produhí

una tòs asmàtica que 'm fèu tossir á mí: y, còm no li cessava, ans li anava cresquent cada vegada més, me vaig acostar á ell y li vaig tustar l' esquena ab lo pla de la ma, còm feyan á casa ab mi sempre que m' ennuegava. — Després d' haver estossegat, apoyá en lo bastó los brassos, y damunt d' estos lo cap. Jo li diguí:

— Una tòs semblant á la vostra també l' he tinguda jo, avi: no us espanteu. — Axó equivalia á dirli:

— Encara qu' esteu molt malalt, animeuvos.

Ell, no poguent, al prompte, respòndrem ab paraulas, alsá un dit al cel. — ¡Qué n' expressa de cosas aquest signe cristiá!... En déu planas no cabrian las moltas que se m' ocorran á mí, còm á qualsevol.

Passat que li hagué al pobre pastor lo truble, me digué:

— ¿T' agradaria esser rabadá?

— Mòlt, mòlt: mentre *pusca* viure qualsevol cosa.

— ¿No 't farian pas pòr los llops?

— Voldria véuren forsas pera provarho.

— Valenta contesta!... ¿Còm te dius?

— Me diuhen Periquet ó Peret; pero jo vull que 'm digan Pere;

— diguí jo estirantme.

— Home, home... es dir, home! — Si 't dich home, senyal que t' hauria de dir Pere. — Noy, noy; cada cosa á sòn temps, còm los naps y cols al d' Advent.

— Mireu que se 'us esgarria una ovella!

— Tè rahó. — ¡Moriscot, Riscot, allí; ajusta... — cridá al gos, fent un xiulet.

— No us ha sentit.

— Es poch ó mòlt sòrt.

— A vure, donchs, si 'm sentirá á mí; — vaig dir jo, posantme dos dits á la boca, y xiulant tant fort que 'l ca, qu' era un bon tros lluny, esparpillá las orellas, y guaytá al pastor. Est li feu la correspondent indicació, y 'l gos embestí la ovella y l' aplegá ab las altras.

— ¡Ja 't dich jo que tens un buf!... — me deya entre tant lo pastor, mitj alegre y mitj avergonyit de la feta. — ¡Qui ho havia de pensar, veyste tant primet y ab aquets ulls que no gosan mirar!... Y ¿de tirar pedras, còm n' aném?

Jo per tota contesta li demaní la fôna; prenguí un còdol ó rie-
rench, y, fentli fer un parell de giravoltas en l' ayre, vaig llansarlo
á mès de tres centas passas lluny.—Llavors sí que, no poguentse
contenir lo bon vell y mormolant paraulas incoherentes d' admiració y
de joya, m' estrenyé en sòs brassos, dient:—Ja que t' has portat
tant bé!... Cá!... si vals mès or que pesas; té, té: vet' aquí tòt lo
formatge y tòta la coca y tòt.... tòt quant haguès te donaria.

— No, no. La mare 'm deya qu' estimar als vells es estimar als
pares, perqué ells son pares de tòts nostres germans, la gent jòve:
donchs, si jo m' espelofava lo que m' oferiu, vaya un amor que us
tindria!...

— Escolta, Perich, escolta. Una meytat te pertoca perqué... has
xiulat millor que jo, sia còm sia (encara que jo estich poch ó molt
mal de la gola, segons has vist), y l' altra meytat perqué has mane-
jada tant guapament la fona.

— Uy, uy!... Los vells la sabeu molt llarga; pero encara que só
nin, no ho só tant còm alló. *Bona goig* que me 'n dongau la meytat;
si no voleu avenírvoshi, senyal de que teniu molta gana.

— Perqué?

— Perqué senyal que mestre haveu tòt lo que duyau ensarronat.

— No hem pas de renyir tant aviat;—opiná lo bon vell rient,
fent reccions y donantme la més grossa. Més jo que, á despit de mòs
pochs anys, entenia sa generositat, guardava alguns bossins, per
mès que aquella coca me semblás pus bona que pollastre.

— Y ara ¿qué 'n vols fer d' exos trossos que guardas?—me pre-
guntá 'l vell estranyat.

— Aclaméu lo Moriscot;—li responguí—los trossos serán per ell,
y las engrunas pera l' ovella que m' ha despertat. ¿Fa que irá bè?
Las bestias també han de viure y xalàrsela... Y després, pobre Mo-
riscot; ¡m' ha fet quedar tant bé!...

— Aquest xicot es un diablet ó un lladregot dels mès fins; me
roba 'ls sentits que no me n' atalayo!—Escolta: d' aquí endavant...
clar y net, d' aqui endavant, ja que no tens pare, me dirás pare, y
ja que jo no tinch fills, te diré fill, y axis nos entendrérem millor.—
Riscot, Riscot!

S' acostá lo gos, arreganyantme la blanca dentadura y rondinant.
Era un cadell molt bonich ab sò nmorro punxagut, y sa cua arquejada.

Lo vell se posá un dit al nas y li feu:

— Que callém, bestia. ¡Qué poch te semblas á ton pare!... Aquell,
aquell sabia conixer la gent á qui jo estimava, pero tú... Vina aquí
— continuá ajupintse molt y fregant tantost la terra ab la punta del
dit. Quant tingué 'l gos á sòs peus, aná dientli:

— Veus? Un altre noyet, que hagués sigut cobart, quant t' ha
vistas las dents y t' ha sentit rondinar, ja s' haguera arrencat á cor-
re ó s' haguera arraulit darrera d' alguna soca: pero lo mèu fill
— aquí lo bon vell me tocá 'l clatell — lo mèu fill es valent.

Lo gos, qu' havia estat observaut al pastor y á mí indistintament,
baxá lo cap morrejant la pòls de terra. Jo li doní lo pa que sabeu, y
ell me contestá nyngolant, còm si s' arrepentís de sa primera im-
prudència.

— Veus? — digué 'l vell dirigintse á mí — Ja 's penadex de sa
falta, perqué las bestias, per mès que bestias sian, tènen quelcóm
de persona.

— Cert, pare. Tòts los jorns qu' estiguí convalescent, la cardina
de l' Angel cantava moltissim.

— ¿Es dir que has estat molt malalt?

— A las portas de la mort.

— Y qui 't euydava no tenint còm no tens.....

— La Susagna y l' Angel.

— Ah, ja; alguna tèva tia y algun tèu...

— Res d' axó: una vehina y un amich mèu.

Guardarem silenci durant algun temps, y jo, que comprenguí la
curiositat del pobre vell, me resolgué á contarli los fets que ja sa-
beu, trayentne empero los detalls ab qu' us los só historiats.

— Es un brau cas!... — esclamava lo pastor, parlant ab si mateix. —
¿ Qui podria esser aquell home?... ¡ Pobra mare!... morirà sens re-
mey!... Sembla impossible que hi haja donas còm la Susagna y nins
còm l' Angel... y... qué mès? Ah! y soldats còm aquell. ¡ Pobre
soldat! Merexeria que 'l fesssen general!

Un cop esbargida ab exos y altres mots sa compassió, me digué: